

STEFAN ZWEIG • **Dünün Dünyası**

Die Welt von Gestern. Erinnerungen eines Europäers

İletişim Yayınları 2726 • Dünya Edebiyatı 250

ISBN-13: 978-975-05-2636-7

© 2019 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2019, İstanbul

DIZI YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge

YAYINA HAZIRLAYAN Kıvanç Koçak

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Paul Klee, “Kale ve Güneş”, 1928

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Oben Üçke

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

STEFAN ZWEIG

Dünün Dünyası

Bir Avrupalı'nın Anıları

Die Welt von Gestern
Erinnerungen eines Europäers

ÇEVİREN *Gülçin Wilhelm*

KIVANÇ KOÇAK'IN ÖNSÖZÜYLE

STEFAN ZWEIG 28 Kasım 1881'de bir tekstil fabrikatörünün oğlu olarak Viyana'da doğdu. İlk gençlik günlerinden itibaren çeşitli gazetelerde şiirleri ve yazıları yayımlandı. 1899'da Viyana'daki *Neuen Freien Presse* gazetesinin kültür sanat sayfasında çalışmaya başladı. 1901'de şiirlerinden oluşan ilk kitabını çıkardı: *Silberne Saiten* (Gümüş Teller). Baudelaire, Verlaine ve Verhaeren'den çeviriler yaptı. Berlin ve Viyana'da Germanistik, Romanistik ve felsefe eğitimi gören Zweig, Viyana Üniversitesi'nde Hippolyte Taine üzerine yaptığı çalışmasıyla 1904'te felsefe doktoru unvanını aldı. Hikâye, novella, tiyatro gibi çok çeşitli türlerde birbirini ardına eserleri yayımlanmaya başladı. Avrupa'nın çeşitli ülkelerine yaptığı geziler yanında Hindistan'a, Amerika'ya ve Küba'ya da gitti. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Avusturya Savaş Bakanlığı Savaş Arşivleri'nde, bir yandan da *Donauland* gazetesinde çalıştı. Savaş karşıtı, pasifist açıklamalarıyla dikkat çekti. Savaş sonunda bakanlıktaki görevinden ayrılıp kısa bir dönem İsviçre'de yaşadı. 1919'da Salzburg'daki evine döndü, ertesi yıl Friederike von Winternitz'le evlendi. Üretkenliğini hiç kaybetmeden yazan Zweig'in 1928'e kadar *Korku*, *Uç Usta*, *Amok Koşucusu*, *Bilinmeyen Bir Kadının Mektubu*, *Kendileriyle Savaşanlar* gibi kitapları yayımlandı. Aynı yıl Tolstoy'un 100. yaş kutlamaları dolayısıyla Sovyetler Birliği'ne gitti. Romain Rolland, H.G. Wells, Rainer Maria Rilke, Hermann Hesse, Sigmund Freud, Franz Werfel, Richard Strauss, Paul Valery, Arthur Schnitzler gibi isimlerle yakın dostlukları oldu. 1933 yılında Nazilerin yaktığı binlerce yasak kitap arasında Yahudi asıllı Zweig'in kitapları da vardı. 1934'te Salzburg'daki evinin Naziler tarafından aranması üzerine İngiltere'ye göç etmeye karar verdi. Ardından ilk kez Güney Amerika'ya gitti. Bu dönemde *Roterdamlı Erasmus-Zaferi* ve *Trajedisi*, *İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar*, *Castellio Calvin'e Karşı ya da Bir Vicdan Zorbalığına Karşı* gibi kitapları yayımlanan Zweig, 1937'de Salzburg ve Viyana'ya son kez gittikten sonra Paris, Londra gibi şehirlere uzun süreli seyahatler yaptı. 1938'de karısından boşandı, bir yıl sonra sekreteri Charlotte "Lotte" Altmann'la evlendi. Çift, önce Londra'ya daha sonra Bath'a yerleşti; Zweig, İngiliz vatandaşlığını aldı. Çeşitli konferanslara ve etkinliklere de katılarak New York'tan Şili'ye, Venezuela'dan Rio de Janeiro'ya birçok ülkeyi gezmeye devam etti, kısa süreli de olsa buralarda yaşadı. 1941'de otobiyografisi *Dünün Dünyası* yayımlandı. Aynı yıl Brezilya'da Petropolis şehrine taşındı. Savaşsız, birleşik bir Avrupa ideali peşindeki Zweig, İkinci Dünya Savaşı ve Nazi vahşeti karşısında büyük bir bunalıma girmişti. Avrupa'nın barbarlığa tamamen teslim olduğu yönündeki düşüncesini kafasından atamayan Zweig, üzerinde çalıştığı son eseri olan *Satranççı* tamamladıktan kısa süre sonra, 22 Şubat 1942'de karısıyla birlikte yüksek dozda veronal alarak intihar etti.

Yayıncının notu: Aksi belirtilmedikçe, kitaptaki dipnotların tamamı yayına hazırlayana aittir.

Zamanın karşısına bizi aradığı yerde çikalım.

– SHAKESPEARE, *Cymbeline*

Önsöz

Kendimi, başkalarına hayat hikâyemi anlatacak kadar önemsememişim hiç. Beni ana kahramanı yapacak ya da –daha doğrusu– odak noktasına koyacak bir kitaba, bir kuşağın yaşayabileceği ne kadar çok olay, felaket ve sınav varsa hepsiyle karşı karşıya kaldıktan sonra cesaret edebileceğim demek. Kendimi öne çıkartıyorsam, beni görsel bir sunumun konuşmacısı gibi kabul edin; resimleri belirleyen zaman, bense sadece onları seslendiriyorum ve aslında anlatacağım *kendiminkinden* çok, yazgı yoğunluğunda tüm tarih boyunca eşi örneği az bulunur bir kuşağın, bizim kuşağın yazgısı. Avrupa’ımızda ardı arkası kesilmeyen volkanlara benzeyen sarsıntuların etkilerini her birimiz varlığımızın en derinliklerinde hissettik; sayısız mağdurla karşılaştırdırınca kendime mal edebileceğim tek ayrı özellik, Avusturyalı, Yahudi, yazar, hümanist ve pasifist biri olarak, bu sarsıntuların en şiddetli sonuçları nereye vurduysa her defasında orada bulunmuş olmam. Beni üç kez evimden ve işimden ederken anılardan, geçmişten koparıp ayırdı, beni korkunç şiddetle boşa, bana zaten bildik olan “nereye gidiyorum” a savurup attı. Ama şikâyet etmiyorum; vatansız kişi bir başka boyutta özgürleşir. Hiçbir bağı kalmamış insanın artık bir şeylere saygı gösterme, bir şeyleri gözetme yükümlülüğü de ortadan

kalkar. Bu anlamda umarım ben de her adil tarih anlatımının dürüstlük ve tarafsızlık diye niteleyeceğim ana kurallarına uymayı başarabilirim.

Zira tüm köklerinden, hatta bu kökleri besleyen topraktan bile koparılmış birisiyim – gerçekten de o dönemler için ender insanlardanım. 1881’de koskoca ve güçlü bir imparatorlukta, Habsburg monarşisinde dünyaya geldim. Ama onu haritada aramaya kalkmayın. Silinip gideli çok oldu, en ufak izi kalmadı. İki bin yıllık uluslarüstü metropol Viyana’da büyüdüm. Viyana’yı, kent Almanya’nın bir taşra kasabası yapılmadan önce adeta kaçak bir suçlu gibi terk etmek zorunda kaldım. Eserlerim, onları yazdığım dilde, milyonlarca dost okur tarafından sevildiği ülkede yakılıp kül edildi. Hiçbir yere ait değilim artık, her yerde yabancı, olsa olsa misafirim. Asıl vatanım, gönülümün yeğlediği vatanım Avrupa’yı ise ikinci kez içinde düştüğü kardeş savaşında intihara kalkışınca yitirdim. Çok kısa sürede içerisinde, istemeden, aklın en korkunç yenilgisine, zorbalığın en vahşi zaferine tanık oldum. Bizden önceki hiçbir kuşak –bunu gururla değil, utanarak kaydediyorum– bizim kuşağın yaşadığı ahlâki çöküntüyü yaşamadı. Sakalımın yeni yeni çıkmasıyla ağarması arasındaki kısacık zaman diliminde, bu yarım yüzyıl zarfında on kuşağa tekabül edecek radikal dönüşüm ve değişimler yaşadık ve her birimiz de şunu hissettik: Gerçekten çok fazla! Dünümle bugünüm, inişlerim ve çıkışlarım arasında öyle farklılıklar var ki, sanki sadece bir değil, birbiriyle hiç ilişkisi olmayan birkaç yaşamdan geçmiş gibiyim. Çünkü ağzımdan düşünmeden “yaşamım” sözü çıksa, “Hangi yaşamım?” diye sorarken yakalıyorum kendimi sık sık. Dünya Savaşı’ndan önceki mi, birincisinden mi, ikincisinden mi önceki, yoksa bugünkü yaşamım mı? Yine “evim” dediğimde, hangisini kastettiğimi bilmiyorum bazen, Bath’dakini mi, Salzburg’dakini mi yoksa Viyana’daki ana-baba evini mi? Ya da “bizim orada” deyince birden ürpererek kendi ülkemdeki insanların gözünde bir İngiliz’den veya Amerikalı’dan farkım olmadığını, çoktan oraya ait sayılmadığımı, ülkemle organik bir bağımın olmadığını düşündüklerini ya da zaten hiçbir zaman uyum sağla-

madığımı anımsıyorum ister istemez; içinde büyüdüğüm dünya ile bugünkü dünyanın ya da ikisi arasındaki çeşitli dünyaların birbirinden ne kadar farklı olduğunu hissediyorum. Benden genç arkadaşlara Birinci Dünya Savaşı öncesiyle ilgili hikâyeler anlattığım her defasında onların şaşkınlıkla sorduğu sorularından, benim için doğal olan birtakım gerçekliklerin kendileri için tarih olmuş ya da zihinlerinde canlandırmakta güçlük çektikleri şeyler olduğunu çıkartıyorum. İçimden bir his onlara hak veriyor: Bugünümüz dünümüz ve daha önceki günümüz arasındaki köprülerin tamamı göçmüş durumda. Son derece sıkıntılı ve tehlike altındaki daracık yaşamımıza sıkıştırdığımız o hacim ve çeşitlilik karşısında, hele hele onu bir de geçmiştekilerin yaşam biçimleriyle karşılaştırdığımda ben kendim bile hayrete düşüyorum. Babam ya da büyükbabam ne görmüş olabilirler örneğin? Yaşamları tekdüze olmuştu onların. Başından sonuna yalnızca bir tane, inişsiz, çıkışsız, sarsıntısız, kazasız, belasız, sırf küçük heyecanlar ve belli belirsiz geçişler içeren bir yaşamdı onlarınki; zaman denen dalga onları beşikten mezara aynı ritimde yavaş yavaş taşımış. Yaşamlarını aynı ülkede, aynı kentte, çoğunlukla da aynı evde geçirmişler; dünyada olup bitenler gazetede sayfalarında kalmış, gelip kapılarını yumruklamamış. Onların zamanında da savaşlar oluyordu olmasına ama bugünkü boyutlarla karşılaştırsak savaşçıktı onlar, sınırın berisindeydiler, top tüfek sesleri duyulmuyordu ve altı ay geçmeden de bitip unutuluyor, kuru bir tarih yaprağı oluyorlardı ve yaşam, aynı yaşam yeniden başlıyordu. Biz ise her şeyi geri dönüşü olmadan yaşadık, eskiyle ilgili arda kalan, eskiden bugüne kalan hiçbir şey yok; tarihin tek bir ülkeye, tek bir yüzyıla idareli idareli paylaştığı şeylerin en yoğununu, en fazlasını yaşamak bizim payımıza biçildi. Bir kuşak fazla fazla bir devrim yaşardı, öbürü bir darbe, üçüncüsü bir savaş, dördüncüsü bir kıtlık, beşincisi ise bir devlet iflası – bunlardan hiçbirini yaşamamış şanslı ülkeler ve şanslı kuşaklar da var. Ya bugün altmış yaşındaki ve önünde *de jure*¹ biraz daha zamanı olduğunu düşündüğüm bizlerinse görmediğimiz, karşı karşıya kalmadığı-

1 (Lat.) Hukuki olarak, kanuna göre.

mız, yaşamadığımız ne kaldı? Akla gelebilecek tüm felaketlerden oluşan bir katalogu baştan sona geçtik (ve son sayfaya da gelmiş değiliz hâlâ). Tek başıma ben bile insanlık tarihinin en büyük iki savaşına tanık oldum, hatta birini Alman, öbürünü ise Alman karşıtı olmak üzere iki ayrı cephede yaşadım. Savaş öncesi bireysel özgürlüğün en yüksek aşamasını gördüm, sonrasında onun yüzyıllardır içinde bulunduğu en dibe vurmuş haliyle yüz yüze geldim; göklere çıkarıldım ve aforoz edildim, özgür oldum ve hürriyetim kısıtlandı, zengin oldum ve yoksul da. Devrim ve kıtlık, enflasyon ve terör, salgın hastalıklar ve göç olmak üzere mahşerin dört soluk atlısı geçti yaşamımdan; büyük kitle ideolojilerine, İtalya'da faşizme, Almanya'da nasyonal sosyalizme, Rusya'da Bolşevizme, özellikle de Avrupa kültürü dediğimiz taze çiçeğimizi zehirleyerek onun solmasına neden olan koyu milliyetçilik ve basının palazlanmasına, yaygınlaşmasına tanık oldum. İnsanlığın, hümanizm karşıtlığının bilinçli ve programatik dogmalarıyla beslenen ve çoktan tarihe karıştığını sandığımız barbarlığa kayışını aciz, eli ayağı bağlı bir tanık olarak izlemek zorunda kaldım. Aynı şekilde ilan edilmiş savaşları, toplama kamplarını, işkenceleri, kitlelerin soyup soğana çevrilmesini, savunmasız kentlere yapılan bombalı saldırıları, yani bizden önceki elli kuşağın hiç yaşamadığı, bizden sonrakilerin de karşı karşıya kalmayacağını ümit ettiğimiz tüm bu canavarlıkları görmek bize nasip oldu. Ama dünyamızın ahlâk açısından bin yıl geriye savrulduğu bu dönemde paradoksal biçimde yine aynı insanlığın, milyonlarca yılda sağlamış olduğu birikimin bir çırpıda bir adım önüne geçerek teknik ve düşünsel alanda beklenmedik, umulmadık şeyler gerçekleştirdiğini de gördüm: Uçakla gökyüzüne hâkim olması, fani bir sözcüğün saniyede yeryüzünün öbür tarafına aktarımıyla uzayın alt edilmesi, atomun parçalanması, en sinsi hastalıkların yenilmesi, dün olanaksız olanın günbegün olanaklı kılınması. İnsanlık bizim zamanımıza dek ne bu kadar kötü ve yıkıcı olmuş, ne de bu kadar tanrısal işler kotarmıştı.

Bu gergin ve dramatik sürprizlerle dolu yaşamımızı belgelemeyi kendime görev addediyorum. Çünkü –tekrar söyleye-

yim– herkes bu korkunç dönüşümlerin tanığı oldu ya da tanığı olmaya zorlandı. Bizim bizden önceki kuşaklarda olduğu gibi sıvışma ya da kenara çekilme olanağımız yoktu; eşzamanlılığın yeni düzenlemesi sayesinde sürekli zamanın içerisinde olduk. Bombalar Şanghay’ı yerle bir mi etti? Avrupa’daki oturma odamızda daha yaralılar evlerden çıkarılmadan haberimiz oldu bundan. Denizin binlerce mil uzağında olup bitenler anında gözümüze sokuldu. Sürekli karşı karşıya kaldığımız bilgilendirilme ya da olayların içine dahil edilme olgusuna karşı korumasız, çaresizdik. Ne kaçabileceğimiz bir ülke vardı ne de sükunete kavuşma olanağı; kaderin pençesi her yerde kolumuzdan çekip bizi ısrarla her defasında kendi dalaverelerinin içerisine sürükledi.

Ne kadar direnirsen diren sürekli devletin istemlerine boyun eğmek, en aptalca siyasetin önüne yem olarak atılmak, fantastik değişikliklere ayak uydurmak zorundaydın ve istesen de istemesen de birlikteliğe, sürüye itiliyordun. Bu dönemden geçen ya da daha doğru bir deyimle dörtlüyle koşturulan –soluklanma imkânı çok azdı– herkes, büyüklerinden çok daha fazla şey gördü geçirdi. Bugün yine bir dönüm noktasında, bir sonda ve bir başlangıçta bulunuyoruz. O yüzden yaşamıma ilişkin geriye dönük yazdıklarımı şimdilik bilerek belirli bir tarihle sonlandırıyorum. Çünkü 1939’un o Eylül günü, biz altmışlarındakileri şekillendirip eğitmiş olan devre, kesin ve nihai biçimde nokta konulmuştur. Ama tanıklığımızla bizden sonraki kuşağa paramparça olmuş gerçeklikten bir nebze olsun bir şeyler aktarabiliyorsak, çabalarımız boşa gitmiyordur demektir.

Anılarımı uygunsuz ama dönem göz önünde bulundurulduğunda “olağan” denebilecek koşullarda derlemeye çalıştığım farkındayım. Yaşadıklarımı savaş süregiderken, yurt dışında ve yanımda belleğime destek olacak en ufak bir malzeme olmadan yazıyorum. Otel odamda, yanımda ne bir kitap, ne ıcaında başvurabileceğim bir not, ne de bir arkadaş mektubu var. Bilgi edinebileceğim bir yer de yok, zira uluslararası posta servisi çalışmıyor ya da sansür boyunduruğu altında. Tıpkı daha vapurun, trenin, uçağın ve postanın bulunmadığı yüzyıllar ön-

cesinde olduğu gibi, birbirimizden ayrı yaşıyoruz. Geçmişimle ilgili olarak kafamın içindekiler hariç hiçbir şeye sahip değilim. Bunun dışındaki her şey de şimdilerde kayıp ya da ulaşamaz. Ama bizim kuşak yitirdiği şeylerin arkasından üzülmeyi çok iyi öğrendi; belge ve ayrıntı eksikliği kitabım için bir kazanç dahi olabilir, kim bilir. Zaten ben belleğimizi bazı şeyleri tesadüfen saklayıp diğerlerini de tesadüfen kaybeden bir unsur değil, bilerek derleyen ve akıllıca tasfiye eden bir güç olarak görüyorum. Yaşamla ilgili unutilan her şey, içgüdüsel olarak çoktan unutulmaya mahkûm olmuştur aslında. Sadece benim unutulmasını istemediğim şeyler başkaları tarafından unutulmama hakkına sahiptir. Anılar, o zaman benim yerime siz konuşun, siz seçin, ebedi karanlığa gömülmeden önce biraz olsun bir şeyler yansıtın yaşamımdan!

Güven Dünyası

*Sakin ve yan yana ve huzur içinde büyürken
Fırlattılar bizi günün birinde dünyaya;
Çarpıyor bize yüz binlerce dalga,
Tabrik ediyor her şey bizi, türlü türlü hoşumuza gidiyor,
Keyfimizi kaçırıyor türlü türlü ve anbean
Haftıca huzursuzluk dalgaları veriyor;
Hissediyoruz ve hissettiğimiz şeyler,
Götürüyor o renkli dünya hissini uzaklara.*

– GOETHE

Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki, içinde büyüdüğüm o zamanlarla ilgili en uygun tasvir ne olabilir dediğimde, en öz lüsü şu gibi geliyor bana: Güvenliğin altın çağı. Yaklaşık bin yıllık Avusturya monarşisinde her şey ilelebet baki kalacak gibi bir düşünce hâkimdi ve devlet de bu istikrarın baş garantörü konumundaydı. Vatandaşlarına tanıdığı haklar, halkın özgürce seçtiği temsilcilerinden oluşan parlamento tarafından onanmış ve görevler titizlikle sınırlanmıştı. Para birimimiz Avusturya kronu tedavülde çil altın olarak dolaşılıyor, değerinin değışmezliğine garanti gözüyle bakılıyordu. Herkes ne kadar parası var, ne kadarına hakkı var, yasak nedir, ne değildir, bilirdi. Her şeyin bir kuralı, ölçüsü, saptanmış bir değeri vardı. Servet sahi-

bi yıllık faiz getirisini kuruşu kuruşuna hesaplayabiliyor; memur, asker terfi edeceği ya da emekliye ayrılacağı yılı net olarak biliyordu. Her aile belirli bir bütçeye sahipti; bunun kaçta kaçının kira ve yiyeceğe gideceği, tatil ve eğlenceye ne kadar harcanacağı bilinir, öngörülmesi zor hastalık ve doktor masrafları için mutlaka bir kenarda para bulundurulurdu. Evi olanlar onu çocuklar ve torunlar için bir güvence olarak görür, konut ya da dükkânlar miras olarak kuşaktan kuşağa geçerdi; beşikteki bebek için kumbarasına veya bankaya istikbali için “rezerv” anlamında ufak bir miktar konurdu. Bu geniş imparatorlukta hiçbir şey yerinden oynatılmaz, tepede yaşlı kayser olmak üzere her şey yerli yerinde dururdu; o da ölecek olursa yerine başkasının geçeceği, bu kurulu düzende kolay kolay hiçbir değişikliğe gidilmeyeceği bilinir (ya da öyle sanılırdı). Savaş, devrim, darbe gibi şeyleri kimse aklının ucundan geçirmezdi. Radikal olan her şey, şiddete dair her şey akıl çağına yakışmayan öğeler olarak görülürdü.

Bu güven duygusu milyonlarca insan için vazgeçilmez bir servet, ortak bir idealdi. Yaşam yalnızca bu güvenceyle yaşanması sayılıyor, her geçen gün daha fazla insan bu servetten pay almak istiyordu. Bu avantajdan ilk başlarda sadece mal mülk sahipleri, sonraları ise gitgide daha geniş kitleler yararlanmaya başlayınca güvence yüzyılı sigortacılığın altın çağı haline geldi. Evler yangın ve soyguna, tarlalar sağanak ve fırtınadan doğabilecek zarara, bedenler kaza ve hastalığa karşı güvence altına alındı; yaşlılık için özel emeklilik sigortaları yaptırıldı, kızların beşiklerine çeyizleri için poliçeler konuldu. Sonunda işçiler de örgütlenerek standartlaştırılmış ücret ve hastalık sigortası sistemlerine kavuşurken hizmetliler yaşlılık sigortası için para biriktirmeye, cenazeleri için ölüm sigortalarına tedbiren para yatırmaya başladılar. Bugünün tadını çıkarmak istiyorsan geleceğe ilişkin endişen olmamalıydı.

İnsanların yaşamlarını yazgının türlü çeşitli müdahalesine karşı bu denli sağlama almak istemelerinin altında sadece yaşama bakışlarındaki o temkinlilik, o kanaatkârlık değil, aşırı ve bir o kadar da tehlikeli bir kibir yatıyordu. 19. yüzyıl, o libe-

ral idealizmiyle “tüm dnyaların en iyisi” olmak için çıktığı yolun şaşmaz doğruluğuna ciddi ciddi inanmıştı. Savaş, kıtlık ve ayaklanmaların hâkim olduğu eski çağlara, insanlığın daha erenliğe ulaşmadığı, yeteri kadar aydınlanmadığı zamanlar olarak küçümsenerek bakılıyordu. Oysa şimdi birkaç on yıl içinde kötülük, zorbalık ilelebet son bulacaktı ve “ilerlemenin” hiç aksamayacağına, kesintiye uğramayacağına duyulan inanç, o dönem için neredeyse din gibi bir güce sahipti; hatta insanlar bu “ilerlemeye” İncil’den daha fazla inanıyor, bilim ve teknikte her gün ortaya çıkan yeni mucizelerle ilerlemenin kutsallığı kanıtlanmış gibi görünüyordu. Gerçekten de bu barışçı yüzyılın sonuna yaklaşırken görünürlüğü, hızı ve çeşitliliğinde giderek artış kaydedilen genel bir yükseliş gözlemlendi. Geceleri sokakları artık soluk ışıklar değil, elektrikli lambalar aydınlatıyor, dükkanların o yeni büyüleyici parıltısı ana caddelerden dış mahallelere kadar uzanıyordu; insanlar artık telefon sayesinde uzaklarla konuşabiliyor, atsız arabalarla uzaklara yepyeni hızlarla varabiliyor, havada uçup İkarus’un rüyasını gerçekleştiriyorlardı. Konfor aristokrasinin tekelinde olmaktan çıkıp sade vatandaşın evine girmişti; insanlar artık kuyulardan ya da kanallardan su taşımak, ocakta eziyet çekerek ateş yakmak zorunda değildi; Hijyen koşulları iyileşmiş, pislik ortadan kalkmıştı. İnsanlar vücutlarını spor sayesinde geliştirdiklerinden beri güzelleşmişler, güçlenmişler, daha sağlıklı olmuşlardı; sokaklarda kötürüm, guatrlı, özörlü insan azalmıştı ve tüm bu mucizeler bilim, ilerlemenin baş meleşği sayılan bilim sayesinde gerçekleşmişti. Toplumsal alanda da büyük adımlar atılarak bireylere yeni haklar tanınmış, hukuk sisteminde daha yumuşak, daha hümanist bir uygulamaya geçilmiş, kitlesel yoksulluk denen ana sorun dahi üstesinden gelinemeyen bir olgu olarak görülür olmaktan çıkmıştı. Seçim hakkının daha geniş kesimlere tanınmasıyla, çıkarların yasal yollarla savunulması olanağı sağlanmıştı. Proletaryanın yaşamını daha sağlıklı, hatta onu daha da mutlu kılmak isteyen profesörlerle sosyologlar birbirleriyle yarışa girmişlerdi – dolayısıyla başardıklarıyla gurur duyan bu yüzyılın, sona eren her bir on yılı, sadece ondan sonraki da-

ha iyi bir on yılın hazırlık aşaması olarak görmesinde şaşılacak bir şey var mıydı? Avrupa halkları arasında savaş gibi, barbarlığa geri dönüş sayılabilecek bir olguya, ancak cadılara ve hayaletlere inanıldığı kadar inanılıyordu; büyüklerimizin hoşgörürü, karşılıklı saygı ve iyi niyetin bağlayıcı gücüne sarsılmaz bir güvenleri vardı. Uluslar ve mezhepler arasındaki farklılıkların zamanla insancılık, barış ve güvence, tüm insanlığa mal olmuş bu en yüce ortak değerler içinde eriyip gideceğine canı gönülden inanmışlardı.

İdealizmle yoğrulan o kuşağın, insanlığın teknik alandaki ilerlemesinin kendiliğinden ahlâki yükselişi de getireceğine dair hayalperestliğine bakıp da alaycı bir tutum içerisine girmek, “güvenlik” sözcüğünü bir hayalmiş gibi sözcük hazinemizden çıkarmış bizler için bugün kolaydır. Yeni yüzyılda kolektif vahsetlerin patlak vermesine artık şaşırılmamayı öğrenmiş, her geçen gün bir öncekine göre daha fazla habisleşme bekleyen bizler, insanların ahlâki açıdan yola getirilebilirliklerine artık kuşkuyla bakıyoruz. Kültürümüzü, uygarlığımızı her an delinebilir incecik bir zar gibi gören Freud’a hak vermemiz gerek; bizler hak, özgürlük ve güvenceden yoksun, ayaklarımızın altında bir zemin olmadan yaşmaya alışmak zorunda kaldık. Kendi varlığımızı korumak adına, büyüklerimizin hümanizmin süratle ve duraksamadan yükselişine dair adeta dine çevirdikleri inanca uzun zamandır inanmıyoruz; bu aceleci iyimserlik, hümanizmle ilgili çabaları bir çırpıda bin yıl geriye atmış bir felaket yüzünden bize artık iyice banal gözükür oldu. Büyüklerin bu umudu belki bir hayaldi ama kendilerine hayrı olmuş, güzel, asaletli bir hayaldi bu; en azından bugünkü söylemlerden daha insancıl, daha değerliydi. Tüm yaşadıklarımıza ve hayal kırıklıklarımıza karşın benim de bir tarafım nedense tam olarak vazgeçemiyor bundan. İnsan, zamanın havasından kanına nüfuz eden şeyi bir daha atamıyor. Ne olursa olsun, başıma ne gelirse gelsin, arkadaşlarımla ben hangi haysiyet kırıcı durumla yüz yüze gelip, hangi sınavlardan geçmek zorunda kalırsak kalalım her şeyin yine doğru yola gireceğine dair gençlik inancımı yadsıyamıyorum. Yılgın ve dağılmış ruh halimizle, bugün

içerisinde yarı kör yalpaladığımız dehşet uçurumundan arada kafamı kaldırıp çocukluğumu aydınlatan o eski yıldızlara bakıyor, günün birinde bu çöküşün ilerlemenin o hiç aksamayan ritminde sadece bir ara olarak görüleceğine duyduğum güvenle avutuyorum kendimi.

Büyük felaket tarafından çoktan yerle bir edildiği için o güvence dünyasının bir düşler âleminde ibaret olduğunun bugün artık bilincindeyiz. Ancak annemle babam o âlemde kale gibi bir evde oturmuştu. Huzur ve refah içindeki yaşamlarına bırakın fırtınayı, azıcık bir cereyan bile nüfuz etmemişti; yaşamları rüzgârlara karşı zaten dirençliydi, epeyce hali vakiti yerinde insanlardı ve bu durum o dönemlerde kapıdan pencereye her yeri kaplıyordu. Yaşam biçimleri, Viyana kültürüne önemli katkıları olmuş, mükafat olarak da yok edilen “iyi Yahudi burjuvazisi” için o denli tipik özellikler taşıyordu ki, onların huzurlu ve rahat yaşamlarından söz ederken, aynı zamanda güvence altındaki değerlerin yüzyılında Viyana’da annemle babam gibi yaşayan on bin, yirmi bin aileyi de kastediyorum.

Baba tarafım Moravya kökenliydi. Oranın küçük kırsal yerleşimlerdeki Yahudi cemaatleri, köylüler ve küçük burjuvaziyle dostluk ve uyum içerisinde yaşamışlardı; dolayısıyla ne bir bezginlik hali ne de Doğu Avrupa Yahudileri, Galicyalılara özgü o bilinen yersiz sabırsızlık gözlenirdi. Yaşamlarını, tıpkı yöredeki köylülerin tarlalarını arşınladıkları gibi güçlü, sakin, emin adımlarla sürerlerdi. Ortodoks dindarlıktan tez sıyrılıp kurtulmuşlar, “ilerleme”nin ateşli savunucuları, siyasal liberalizm çağının parlamentodaki en saygıdeğer temsilcileri olmuşlardı. Yurtlarını terk edip Viyana’ya göç edenler şaşkıncu hızla yüksek kültüre adapte olmuş, özel yaşamlarındaki yükselme, genel anlamdaki kalkınmayla derhal iç içe geçmişti. Söz konusu geçiş aşaması ailemizde de tipikti. Babamın babası manifaturacılık yapıyordu. Avusturya’da yüzyılın ikinci yarısında endüstriyel konjonktür başlamış, İngiltere’den ithal edilen mekanik dokuma tezgâhlarıyla bükme makineleri, rasyonalizasyon sonucu geleneksel el dokumasına oranla fiyatlarda mütahiş bir düşüşe yol açmıştı. Sanayi üretimine geçmenin kârlılığı-

nın ve gerekliliğinin ilk farkına varanlar, ticari gözlem ve uluslararası perspektiften bakabilme yetenekleri sayesinde Yahudi tüccarlar olmuştu. Çoğunlukla düşük sermayeyle kurdukları, ilk başta su gücüyle çalışan el yordamı fabrikalar, giderek tüm Avusturya'yı ve Balkanları kapsayan devasa Bohemya tekstil sanayine dönüşmüştü. Başka bir deyişle dedem eski zamanların tipik temsilcisi olarak aracı tüccarlara hazır ürün satarken, babam daha otuz üç yaşında Kuzey Bohemya'da küçük bir dokuma fabrikası kurmuş, onu temkinli adımlarla, yavaş yavaş hatırı sayılır bir işletme haline getirirken kararlılığı ve azmiyle yeni çağa ayak uydurmuştu.

Uygun konjonktürün cazipliğine karşın böyle temkinli büyüme, zamanın koşulları gereği idi. Ayrıca bu, özellikle babamın çekingen, açgözlülükten uzak yapısına da uyuyordu. Kendisi çağının genel yaklaşımı olan “*safety first*”¹ düstur edinmiş birisiydi; onun için, kendi sermayesinin gücüne dayalı “sağlam” –o zamanın sevilen bir sözcüğü– bir kuruluşa sahip olmak, banka kredisi ya da ipotekle büyük boyutlu işlere soyunmaktan çok daha önemliydi. Yaşamı boyunca adının herhangi bir borç senedinde, bir bonoda görülmemesi, bankasında –tabii ki en ciddi olanında, Rothschild’de– her zaman artıda bulunması, yaşamının biricik gururuydu. Kazanç, en ufak bir risk içermemeliydi ve iş yaşamı boyunca hiçbir ortaklığa girmedi. Yine de gittikçe zenginleşmesini pervasız spekülasyonlara değil, o temkin döneminin genel kuralına uygun olarak, gelirinin yalnızca cüzi bir bölümünü harcıyıp böylelikle her yıl daha da büyümekte olan diğer bölümünü sermayesinin üzerine koymasına borçludur. Gelirinin yarısını fütursuzca harcayanlar, kendi kuşağındaki birçokları gibi babamın gözünde de “geleceğini düşünmeyen” –bu da güvence çağının ağızlarından düşürülmemeyen bir söylemiydi– tutumsuz, savurgan kişilerdi. Kârların sürekli bir kenara konması o dönemi giderek bir refah çağı haline getirirken, devlet en büyük gelirlerden bile yüzde oranı çok düşük vergiler kesmekle yetiniyor, diğer yandan devlet ve özel sektör tahvilleri yüksek faizler getirirken varlıklılar oturduk-

1 (İng.) Önce güvenlik.

ları yerden giderek daha çok para sahibi oluyordu. Zaman henüz enflasyon dönemlerindeki gibi tasarruf sahiplerinin soyup soğana çevrildiği, namuslunun dolandırıldığı bir zaman değildi; tam tersine hesabını bilenler, spekülasyona yanaşmayanlar epeyce kazanıyordu. Dönemin bu genel sistemine uyan babam için daha ellili yaşlardayken uluslararası kavramlara göre bile çok varlıklı denebilirdi. Buna karşın ailemizin yaşam standardı, gittikçe artan serveti pek yakından takip etmiyordu. Yaşamı kolaylaştıran refah unsurlarını zaman içerisinde yavaş yavaş edinmiştik; küçük bir evden daha büyücek bir eve taşınmıştık, ilkbaharda öğleden sonraları araba kiralar ya da ikinci mevki kuşetli kompartımanda tren yolculukları yapardık. Babamın ilk gerçek lüksü, ancak elli yaşına geldiğinde, annemle bir aylığına Nice'e gitmek olmuştu. Her durumda, zenginliğin tadını onu göstermeden çıkartmak, tavır olarak hiç değişmedi; babam milyonerken bile ithal tütün kullanmadı –Kaiser Franz Joseph'in ucuz Virginia'sı gibi– beylik marka Trabuco'yu içerdi ve oynadığı iskambil oyunlarında ortaya konan miktar da hep cüzi olurdu. Alçakgönüllü, rahat ama gösterişsiz bir yaşam konusunda ısrarını yılmadan sürdürdü. Birçok meslektaşından kat kat zarif ve eğitilmiş olmasına karşın –mükemmel piyano çalardı, okunaklı ve güzel yazardı, Fransızca ve İngilizce konuşurdu– yaşamı boyu şan ve şöhretin her türlü sünnü reddetti, büyük sanayici olma konumu nedeniyle kendisine sık sık teklif edilen paye ve unvanları kabul etmediği gibi onların peşinde de koşmadı. Kimseye yalvarmamak, hiçbir zaman “lütfen” ya da “teşekkür ederim” laflarıyla kendini bağlamamış olmak, bu gizli gurur onun için her türlü dış görünüşten daha fazla önem taşıyordu.

Gelgelelim herkesin yaşamında kendisinde birden babasını gördüğü bir zaman geliyor. Kişiyi lanse etme gibi bir özelliği bulunan mesleğimle çelişiyor olmasına karşın özel ve pek bilinmeyen biri olarak yaşama eğilimi bende de yıldan yıla güçleniyor. Ama aynı gizli gurur beni de her tür onurlandırma girişimini reddetmeye itip durdu, hiçbir kurum ve kuruluşun nişanlarını, unvanlarını ya da başkanlık koltuklarını kabul etme-

diğim gibi hiçbir akademi, jüri ya da yönetim kurulunun üyesi de olmadım; bir ziyafet sofrasında oturmak bile zül olur bana, birisinden –üçüncü bir kişi için bile– bir şey rica etmeye kalksam daha konuşmaya başlamadan dilim damağım kurur. Biliyorum, bu tür tutukluklar, şeytana pabucunu ters giydirme çağında ve Goethe Baba'nın bilgece “Nişan ve unvanlar kalabalıklar içinde biraz nefeslenmeye yarar” dediği dünyada çağdışı kalıyor. Ancak beni bundan alıkoyan gerek içimdeki babam gerek onun gizli gururu ve buna da karşı çıkmıyorum; çünkü yaşamda gerçek anlamda sahip olduğum tek şeyi, iç özgürlük duygusunu ona borçluyum.

Kızlık soyadı Brettauer olan annemin soyu ise farklıydı, uluslararası kökenliydi. Doğum yeri güney İtalya'daki Ancona'ydı ve İtalyanca da Almanca gibi çocukluk diliymiş; büyük annemle veya kız kardeşleriyle hizmetçilerin duymaması gereken şeyler hakkında konuşurken hemen İtalyancaya geçebiliyormuş. Küçüklüğümden risottoya, o zamanlar nadir bulunan enginara güney mutfağının başka spesiyaliteleri gibi alışkın olduğumdan, ne zaman İtalya'ya gitsem hâlâ kendimi evime gelmiş gibi hissedirim. Aslında annemin ailesi İtalyan değildi, bilakis bile isteye farklı ulusların bireylerinden oluşmaktaydı; çok eskiden bankacılıkla uğraşan Brettauer'ler –onların boyutlarına sahip olmamakla birlikte büyük Yahudi bankacı ailelerini kendilerine örnek alarak– İsviçre sınırındaki küçük yerleşim birimi Hohenems'i vakitlice terk ederek dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmışlardı. Kimisi St. Gallen'i, kimisi Viyana'yı ya da Paris'i seçmiş, büyükbabam İtalya'ya, bir dayım New York'a gitmişti; uluslararası temas kendilerini daha görgülü ve uygar kılmış, onlara daha büyük bakış açıları ve belirli ölçüde de bir aile kibri kazandırmıştı. Bu ailede esnaf veya komisyoncu diye bir şey yoktu sırf bankerler, müdürler, profesörler, avukatlar ve doktorlar vardı ve herkes birkaç dil bilirdi. Paris'teki teyzemin sofrasında toplanan akrabaların bir dilden diğerine ne kadar kolay geçtiklerini anımsıyorum. Özenle “birbirine bağlı” bir aileydi ve yoksul akrabalarından birinin kızı evlenme çağına

geldiğinde bütün aile hatırı sayılır bir drahomayı bir araya getirir, böylelikle kızın “aşağı tabakadan” birisiyle evlenmesi önlenmeye çalışılırdı. Büyük sanayici olduğundan babama saygıda kusur edilmiyordu ama annem, kendisiyle çok mutlu bir evliliği olmasına karşın, babamın akrabalarının kendilerini onun ailesiyle aynı kefeye koymalarını kesinlikle kaldıramazdı. “İyi” bir aileden geliyor olma kibri bütün Brettauer’ler için üzerlerinden atabilecekleri bir şey değildi, yıllar sonra onlardan biri bana olumlu duygularını göstermek adına lütufta bulunmuşçasına “Sen aslında gerçek bir Brettauer’sin” derken aslında şunu ifade etmek istiyordu: “Doğru tarafa çekmişsin.”

Kimi Yahudi ailelerin mutlak egemenlikleri sayesinde kendilerine yakıştırdıkları asilzadeliliğin bu türüne, çocukken erkek kardeşimle bazen güler bazen de sinir olurduk. Sürekli onun “asil”, bunun “asil olmadığı” gündeme gelir, arkadaşlarımızın “iyi” ailelerden gelip gelmediklerine bakılır, soyları ve servetlerinin kaynağı enine boyuna araştırılırdı. Aslında her aile içi sohbetin ya da işle ilgili konuşmanın ana temasını oluşturan bu bitmek tükenmek bilmez sınıflandırma bize daha o zamanlar gülünç ve ukalaca gelirdi, çünkü sonuçta her Yahudi ailenin geçmişi aynı Yahudi gettosuna dayanıyordu, aralarındaki tek fark birinin orayı elli, bir diğeri ise yüz yıl önce terk etmiş olmasıydı. Biz çocuklara yapay, sözde aristokrasinin bir parodisi olarak yansıyan bu “iyi” aile kavramının Yahudiliğe özgü en içselleştirilmiş, en gizemli eğilimlerden birini ifade ettiğini çok sonraları kavradım. Genellikle Yahudi insanının tek ve en belirgin yaşam amacının zengin olmak olduğu düşünülür. Bundan daha yanlış bir şey olamaz. Onun için zengin olmak hiçbir şekilde ana amaç olmayıp bir ara basamak, gerçek hedefe varmada bir araçtır. Bir Yahudi’nin asıl arzusu ve varlığının bir parçası haline gelmiş ideali, manevi aşamaya yükselme, daha yüksek bir kültürel tabakaya ulaşmadır. Manevi aşamaya olan arzunun salt maddiyata karşı üstünlüğü, tüm ırkın zayıflıklarının yanında eşsiz özelliklerinin de belirgin olduğu doğunun ortodoks Yahudiliği’nde bile en çarpıcı ifadesini bulur: Dini bütün olanın, kutsal kitabı bilen cemaattaki yeri zenginden bin kat daha önemlidir;

en varlıklı bile kızını bir tüccarla evlendirmektense yoksul bir düşünce insanına vermeyi tercih eder. Yahudiler’de düşünce insanların önde gelmesi, tüm sınıf ve katmanlar için aynı oranda geçerlidir; yokluk içindeki bir seyyar satıcı dahi en azından bir oğlunu okutmak için her türlü gücünü göze alır, aralarından bir tanesinin profesör, bilim insanı ya da müzisyen olması, tüm aile için adeta bir şeref unvanı yerine geçer; onun başarısı adeta hepsine birer asalet payesi kazandırır. Yahudi insanı farkında olmadan, ticareti ve iş yaşamını derinden sarmış ahlâki açıdan şüphe götürür, tekinsiz tutum ve tavırlardan, mal ve para canlısı olma ve maddecilik ruhundan sıyrılıp kurtularak, daha duru, daha temiz, paranın geçmediği tinsel alanlara erişmeye çalışır; –Wagnerci bir söyleyişle– kendisini ve tüm ırkını adeta paranın lanetinden arındırmak ister. Bu yüzden bir ailedeki zengin olma güdüsü Yahudilik’te iki, taş çatlasa üç kuşak sonra tükenir ve çoğunlukla da nüfuzlu sülalelerin oğulları, bankaları, fabrikaları, gelişmiş işletmeleri, bol kazanç getiren işleri babalarından devralmaları söz konusu olduğu an isteksiz bir tavır sergilerler. Bir Lord Rothschild’in ornitolog,² bir Warburg’un sanat tarihçisi, bir Cassirer’in filozof ya da bir Sassoon’un şair olması rastlantı değildir; hepsi aynı, bilinçsiz dürtüyle Yahudiliği dar kalıplara sokan, sırf para kazanma düşüncesinden kendilerini sıyırmaya yönelmiştir ve bunda düşünceye sığınma yoluyla salt Yahudi olandan genel anlamda insan olana geçerek orada çözülmeye dair gizli özlem de rol oynamıştır belki de. Yani “iyi” aile tanımını toplumsal boyutu aşan bir anlam taşır; bu, başka bir kültüre, mümkünse evrensel bir kültüre uyma yoluyla kendisini gettonun ona empoze ettiği tüm arızalardan, tutuculuktan ve dar kafalılıktan kurtaran ya da kurtarmaya başlamış bir Yahudiliği ifade eder. Düşüncenin önem kazanmasıyla entelektüel mesleklerde ortaya çıkan oransız artış, Yahudiliğe aynen o maddeciliğe sıkışıp kalınmış dönem kadar uğursuzluk getirmiştir ya, bu da onun ebedi paradokslarından biridir.

Viyana’da kültüre karşı olan ilgi ve eğilim, Avrupa’nın başka hiçbir kentinde görülmediği kadar tutku doluydu. Tam olarak

2 Kuş bilimci.

monarşi, yani Avusturya, yüzyıllar boyu kendisini siyasi alandaki azmi ya da askerî eylemlerinin başarısı açısından kanıtlayamayınca, ulusal gurur sanatsal alanda üstünlüğe yönelme yolunu seçmişti. Zamanında Avrupa'ya hükmeden Habsburg İmparatorluğu'nun en önemli, en değerli Alman, İtalyan, Flaman ve Valon eyaletleri birer birer düşerken, kraliyet merkezi ve bin yıllık geleneğin koruyucusu olan başkent yine de tüm ihtişamıyla ayakta kalmıştı. Kentin temelleri Romalılar tarafından Latin uygarlığını barbarlara karşı korumak amacıyla bir kule, bir ileri karakol olarak atılmış, kuruluşundan bin yıl sonra ise Osmanlılar Batı'ya saldırırken bu duvarlarda paramparça olmuşlardı. Nibelungen Destanı buradan geçmiş, müziğin yedi ölümsüz yıldızı Gluck, Haydn ve Mozart, Beethoven, Schubert, Brahms ve Johann Strauss dünyaya ışıklarını buradan saçmıştı, Avrupa kültürünün tüm kolları burada kavuşmuştu; sarayda, aristokraside ve halkta Alman kültürü Slav, Macar, İspanyol, İtalyan, Fransız ve Flaman kültürüyle iç içe geçmiş, bu müzik kentinin asıl dehası, tüm bu karşıtlıkları bir uyum içinde ortadan kaldırarak yeni ve özgünü, Avusturya'ya, Viyana'ya özgü olanı yaratmasıyla ortaya çıkmıştı. Kent, özümsemeye yatkın, almaya son derece hazır, birbirleriyle çelişip çatışan unsurlara çekim gücü olmuş, onları eğmiş, yumuşatmıştı. İnsanlar burada, bu ruhsal ahenk atmosferinde yaşamaktan büyük haz duymuş, farkında olmadan uluslarüstü, kozmopolit ve dünya vatandaşları olma tezgâhından geçirilmişlerdi.

Bu adaptasyon, bu zarif ve müzikal dönüşümler, kentin dış yapısında da kendini göstermekteydi. Yüzyıllar boyu ağır ağır büyüyen, içten dışa doğru bir gelişme sergileyen kent, doğayla ilişkisi kalmamış Londra veya New York gibi devasa boyutlara sahip olmadığı halde barındırdığı iki milyonluk küçümsenemeyecek nüfusla, bireylere refah ve büyükşehre özgü her tür renk ve çeşitliliği sağlamıştı. Tuna'nın sularında yansıyan, uçsuz bucaksız ovalara bakan kentin dışındaki evler, bahçe ve tarlaların içerisinde adeta eriyip yok olmuş ya da Alplerin yemyeşil eteklerindeki irili ufaklı tepelere tırmanmış görünüşü sunmaktaydılar; doğanın nerede bitip, kentin nerede başla-

dığı belli olmuyor, sorgusuz sualsiz birbiriyle iç içe geçiyorlardı. İçerilerde ise kentin bir ağaç gibi halka halka büyümüş olduğu gözleniyor, çekirdeği, artık eski kale surları yerine şatafatlı binalarıyla Ring Caddesi çevreliyordu. İçlerindeki kraliyet ve aristokrasinin eski sarayları donmuş bir tarihi anlatırdı; Beethoven, Lichnowsky'lere burada çalmış, Esterházy'ler Haydn'ı misafir etmiş, Haydn'ın "Yaratılış"ı ilk kez ilerdeki eski üniversitede seslendirilmişti. Hofburg Sarayı sayısız kaysere tanıklık etmiş; Schönbrunn, Napoléon'u görmüş; Stefan Katedrali'nde Hıristiyanlığın birleşmiş prenslikleri Türklerden kurtuldukları için şükran duası etmiş; üniversite duvarları çok sayıda eşsiz bilim insanının parlıtlarına tanıklık etmişti. Bunların arasında sıkır sıkır caddeleri ve pırlıtlı mağazalarıyla gurur ve ihtişamla yeni mimari yükseliyordu. Fakat burada yeniyile kavga, işlenmiş taşın el değmemiş doğayla çekişmesi kadar önemsizdi. Her yabancıya kapısını açıp onu adeta şımartarak, ona Paris'teki tatasız atmosferin verdiği hazzın aynısını tattıran bu kentte yaşamak harikulade bir şeydi. Viyana'yı herkes zevkine düşkündür diye bilir; gerçekten de kültür dediğimiz şeyin, yaşamın kaba maddesinin içinden en ince, en güzel, en narin olanı sanat ve sevgi aracılığıyla süzüp almaktan başka bir ifadesi olabilir mi? Lezzetli yemek anlamında ağzının tadını bilen Viyanalı'nın iyi şaraba, keskin tatlı taze biraya, hamur işine ve pastaya düşkünlüğünün yanında daha ince zevklere merakı da vardı. Müzik yapmak da, dans etmek de, uzun derin sohbetler etmek de, şık ve zarif davranışlı olmak da aşırı bir özenle, adeta sanatmışçasına uygulanırdı. Tek tek bireylerin ve toplumun ilgi alanını oluşturan ne askeriye, ne politika ne de ekonomiydi; ortalama bir Viyanalı sabah gazetede ilk önce ne parlamento, ne de dünya haberlerine bakar, göz attığı ilk şey, başka kentlerin sosyal yaşamında o kadar da önemli yeri olmayan, tiyatro programları olurdu. Çünkü devlet tiyatrosu Burg, Viyanalı ya da Avusturyalı için salt oyuncuların tiyatro oyunları sergilediği bir sahne değil, aynı zamanda bir mikrokozmos, toplumun kendisini seyrettiği bir ayna ve estetik zevkin gerçek "cortigiano"su ydu.³

3 (Ita.) Saraylı, saraya yakışır.